

Az Élet Álom

(Krúdy Gyula saját kiadású könyve)

„Mi az élet? Örület.
Mi az élet? Hangulat.
Látszat, árnyék, kábulat.
Legfőbb jói: semmiségek;
Mert álom a teljes élet,
Holmi álom álma csak!”

Calderón¹

„Úgy hiszem, az írók legtöbbször a gyomruknak köszönhetik azt az előszeretetet, mely arra bírja őket, hogy ezt vagy amazt a műfajt műveljék.”

Jean Anthelme Brillat-Savarin²

1.

Az utolsó években Krúdy Gyula nehezen talált kiadót munkáinak, így életében olyan jelentős regények nem jelenhettek meg könyv alakban, mint a *Valakit elvisz az ördög*, az *Etel király kincse*, *A tiszaezlári Solymosi Eszter* és a *Purgatórium*. Sehová sem tartozása: az addig kényelmes el nem kötelezettség, a szekértáboroktól való ódzkodás a gazdasági válság idején immáron elszigeteltséggel és fokozódó anyagi nehezségekkel sújtotta az egyre többet betegeskedő író.

1 Calderón: *Az élet álom*. In: *Klasszikus spanyol drámák*. Bp., 1986. 449-563. S. a. r.: Benyhe János. Calderón drámájának fordítása Jékely Zoltán munkája.

2 Brillat-Savarin: *Az étkezés fiziológiája*. Bp., 1912. 157. Ambrus Zoltán és Ambrus Gizella fordítása.

Egy komoly orvosi beavatkozás után lábadozó Krúdy 1930 januárjában kijelentette, hogy „csak tíz cigarettát szívok naponta, azt is inkább vendégeim kedvéért. Hál’ Istennek, sok a vendégem, sok jóbarátom van. Nagyon szolid életet élek: nem járok el este hazulról, csak kávéit iszom”.³ Az író lánya szerint „apu megfogadta dr. Lévynek, hogy nem iszik többé alkoholt, és ezt egyelőre be is tartotta. [...] Az első óbudai év viszonylag nyugodtan, kiegyensúlyozottan telt. Apu nem ivott, meghízott, jó színben volt, és nagy munkakedvvel dolgozott”.⁴ Adósságaik miatt ugyanis távozniuk kellett a Margitszigetről; a Krúdy család 1930. május 28-án költözött be a Templom utca 15. szám alatti lakásba. Az író ötvenkettedik születésnapját már itt ünnepelték meg, különösen jó hangulatban. Krúdy Zsuzsa úgy emlékezik, hogy „anyu szerint ezen a születésnapon egy óvatlan pillanatban ízlelte meg apám újból a bort, és ezután már többé nem tudott lemondani róla.

Kezdődött előlről minden: az ivások, kimaradások, betegségek. Ehhez jött még a tomboló gazdasági válság és az újabb háború közelgő árnyéka. Meg még valami. Az irodalmi ponyva rohamozta a vérbeli írók egyre gyérülő kereseti lehetőségeit. Így mind nehezebbé vált a Krúdy-írások elhelyezése. Többnyire azzal adták vissza azokat, hogy még sok kiadatlan kézirat vár közlésre, »telítve« vannak. Az utolsó években a könyvkiadók elhagytak bennünket, és csak néhány újság adott sovány kenyeret számunkra”.⁵ A súlyos betegségeken és a mellőzöttségen túl Krúdy 1931 nyarán ténylegesen is szembesült saját elmúlásával, ugyanis a Bozzay Margit szerkesztette *Magyar Asszonyok Lexikona* „néhai”-ként emlegette...

Mikor a kilátástalanságot a Krúdy család már-már alig viselte el, Kosztolányi Dezső nyújtott feléjük baráti kezét. A Magyar Pen Club elnökeként szerepet játszott abban, hogy lord Rothermere ezer fontos segítsége feléne a felét – az 1931-es év egyik kiemelkedő kötetének szerzőjeként – Krúdy Gyulának ítelték. (A másik díjazott Móricz Zsigmond volt.) Indoklásában Kosztolányi kifejtette, hogy Krúdy „a félmúlt és a régmúlt lírai álmodója, a gyermekkorba, sőt, a csecsemőkorba visszanyúló, *elemezhetetlenül furcsa* és finom emlékekkel, me-

3 Krúdy Zsuzsa: *Apám, Szindbád*. Bp., 1988. 242.

4 Uo. 242. és 247.

5 Uo. 251.

lyeket csak egy költő fejezhet ki közvetlenül. Tájai mintha örök holdfényben fürödnének”.⁶

Kosztolányi döntéséből komoly botrány kerekedett, különösen azután, hogy Herczeg Ferenc – elismerve ugyan a jutalmazottak jelentőségét az élő magyar irodalomban, de – kijelentette, hogy „amennyire tudom, a Rothermere-díjat nem irodalmi érdemek általános jutalmának, hanem nyomorenyhító akciónak szánták. Sajnos, ismerünk nagytehetségű fiatal költőket, akik kétségbeejtő nyomorúságban élnek, amit a két jutalmazottról, hála Istennek, nem lehet elmondani. Legalább az egyikről biztosan nem”. Mindehhez az igazgatósági tagságáról lemondó Herczeg azt is hozzátette, hogy „a segélyakció ilyen módon való lebonyolításával nem akarok szolidáris lenni”.⁷ Mire Kosztolányi március 1-én ugyancsak felállt elnöki székéből, méltatlankodó nyilatkozatában pedig cáfolni igyekezett a vádat, mondván, „úgy éreztem, hogy ők a legérdemesebbek erre [mármint Krúdy és Móricz a díjra], mert művészetükben gyökeresen magyarok és gyökeresen európaiak, s az, amit alkottak, szinte jelképesen tárja föl lelki életünket”. Kosztolányi szerint „ez nem alamizsna és nem könyöradomány, hanem az alkotó tehetségnek, a költői gazdagságnak járó koszorú”.⁸

A Magyar Pen Club ex-elnöke – legalábbis Krúdy Gyula esetében – nyilvánvalóan szépítette a valóságot. Mindezt Krúdy Zsuzsa azon visszaemlékezése is szemlélteti, amely szerint „új remény költözött be hozzánk, de új gond is. Az esztendő egyik legkülönb könyvét akarták megjutalmazni, de hol van ez a mű? Apunak nem volt ebben az esztendőben új könyve, kiadója, de még kilátása sem, hogy lesz. És ha nincs könyv, akkor nincsen díj! Végre-végre, lázas, idegtépő napok után, izgalmas tárgyalások eredményeképpen a Hungária-nyomda kitűnően vizsgázott emberségből és szakmai tudásból. A díj reményében hitelle kinyomtatta, mégpedig hihetetlenül rövid idő alatt a Krúdy-válogatta *Az Élet Álom* című novelláskötetet a díj feltételeként megszabott 1931-

6 [?]: *Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula kapták az idei Rothermere-díjat*. Pesti Napló, 1932. febr. 6. 6. *A kiemelés tölem*. S. G.

7 [?]: *Herczeg Ferenc megindokolja, miért mondott le a Pen Club igazgatói tagságáról. A Rothermere-díjat nem az alapító szándékának megfelelően osztották ki*. Magyarság, 1932. febr. 26. 2.

8 [?]: *Kosztolányi Dezső lemondott a Magyar Pen Club elnökségéről*. Magyar Hírlap, 1932. márc. 2. 3.

es esztendőben”.⁹ A könyv valóban gyorsan, *egyetlen* hét alatt került ki a nyomdából, mégpedig a karácsonyi ünnepek idején; a Hungária Lapnyomda Részvénytársaság 1931. december 31-ig leszállította a december 23-án kelt szerződésben vállalt első ötven példányt.

Jellemző Krúdy Gyula akkori viszonyaira, hogy arra kérte Kosztolányit, ne nyilvánosan kelljen átvennie a Rothermere-díj neki ítélt részét, mert attól fél, hitelezőinek várható rohama miatt nem jutna házáig a pénzzel. Sejtése beigazolódott. Hiába nyitott folyószámlát az óbudai Takarékpénztárban, a jutalom gyorsan elfogyott; már 1932 nyarán arra kényszerült, hogy vagyontalansági esküt tegyen a bíróság előtt. A kilábalás reménye szertefoszlott. Szembesülnie kellett azzal, ami Calderón drámájának toronyba zárt hercegét is csaknem örületbe kergeti:

„Mert ha álmodtam, s megéltem
 Álmom kézzelfoghatónak:
 Nem hiszek már a valónak;
 És ez a lelkemet csikarja,
 Merthogy azt kell látnom alva,
 Hogy ébren is álmodom csak.”

2.

Az Élet Álom című – Krúdy Gyula életében utolsóként megjelent – kötet összesen nyolc novella és egy kisregény gyűjteménye; 1931 karácsonyán *A hírlapíró és a halál*, *A pincér álma*, *A fogadósné, vagy az elvárársolt vendégek*, *A tetszhalott*, az *Emeletes lak a Duna mentében, vagy a jó szagok apostola*, a *Böske, vagy a szerkesztőség pesztonkája*, a *Zöld ász, vagy tanulságos története egy boroskancsóba vesztett lélek megtalálásának*, az *Egy pohár borovicska és következményei*, valamint *A kidobott vendég* című írások kerültek nyomdába. (Elgondolkodtató, hogy „az élet álom”-témát Calderón éppen kilencszer dolgozta fel.)¹⁰

Vajon miért éppen ezen elbeszélésekre esett Krúdy választása? Miként értendő a címlapon olvasható jelzés, miszerint *Az Élet Álom* című könyv „válogatott” novellák gyűjteménye?

9 Krúdy Zsuzsa i. m. 265-266.

10 Szerb Antal: *A világirodalom története*. Bp., 1992. 313.

Mikor októberben megkapta Kosztolányi üzenetét, mely szerint a gondjaikat megoldó, tekintélyes összeg ütné a markát, ha lenne az évben megjelent kötete, Krúdynak sebtében kellett összeállítania annak anyagát. Kéziratai azonban a szerkesztőségekben hányódtak, míg a „négy lábú könyvespolca nagyrészt üresen állt. Könyveket éppúgy nem gyűjtött, mint pénzt. Néhány saját műve mellett tiszteletpéldányok és a régi *Nyugatok* sorakoztak. (Ha néha-néha megőrizte az újságokban megjelent írásait, azt csak egy új kiadás reményében tette.)”¹¹ A gyorsaság szó szerint életbevágóan fontos volt e sajátos helyzetben, ezért az író az üresen tátongó könyvespolcot vizsgálta át, és az ott találtakból állította össze leendő könyvét. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a nyolc elbeszélés mindegyike a *Nyugatban* látott napvilágot 1925 és 1928 között. Éppen abban a folyóiratban, amelynek példányait kivételesen birtokolta. A *Zöld ász* című kisregény a *Budapesti Hírlapban* jelent meg az előző esztendő végén, a karácsonyi számban. Krúdy minden bizonnyal ezt is őrizte, talán valóban „egy új kiadás reményében”. S az alkalom most elérkezett.

A válogatás „forrása” kézenfekvőnek bizonyult, és a döntést igazolta, hogy ezen elbeszélések tematikusan is egymás mellé rendezhetők. Áttekintve őket, önkéntelenül is felvetődik két kérdés: Vajon miért került a kötetbe *A tetszhalott*, és az író miért nem sorolta közéjük a *Nyugatban* 1927. augusztus 1-én publikált *Utolsó szivar az Arabs szürkénél* című elbeszélést? Az előbbi az egyetlen a gyűjteményben, melynek cselekménye nem Budapesten játszódik és nem kulináris élvezetekről szól, az utóbbi ellenben *A hírlapíró és a halál* párnovellája. Meglehet, a kötet e fogyatékoságainak egyszerűen az a magyarázata, hogy a 16 ív terjedelem eleve megszabta, hogy a szerző mivel számolhat, és a – kötetben egyébként korábban már megjelent – Szindbád-elbeszélés, mely a legrövidebb írása a gyűjteménynek, afféle helykitöltésként került a többi közé. (A szövegeltérések alapján egyértelmű, hogy ez az elbeszélés is a folyóiratból került a válogatásba, és nem a *Szindbád megtérése* című könyvből.) S az sem biztos, hogy a *Nyugat* minden száma Krúdy polcán sorakozott, a terjedelmesebb *Utolsó szivar az Arabs szürkénél* hiányát ez is magyarázná, különösen akkor, ha az idő sürgetését ugyancsak tekintetbe vesszük. (*Az Élet Álom* 1957-ben megjelentetett újabb edíciójának sajtó alá rendezőjét – Tóth Lászlót? – minden bizonnyal a

11 Krúdy Zsuzsa i. m. 246-247.

teljesség igénye ösztönözte, amikor az utóbbi elbeszélést ráadásként a kötetbe szerkesztette.)

Vagyis *Az Élet Álom* című kötet anyagának összeállításakor a nyilvánvaló célkitűzés megvalósulását – mely szerint az elbeszélések tematikusan illeszkedjenek egymáshoz – egy tényező valószínűleg döntően befolyásolta. Mégpedig az *elérhetőség*. Azon múltott, hogy a huszas évek második felének nagyszámú „gasztronomikus” elbeszélése közül a szerző végül is mit szerkesztett leendő könyvébe, hogy a válogatáskor melyek voltak számára azonnal hozzáférhetőek.

A *Literatúrában* publikált keserű, helyenként kifejezetten gúnyos nyilatkozatában Krúdy hallgat a magánkiadás közvetlen előzményéről, a leendő Rothermere-díj nyomdai megelőlegzéséről, a csalódást okozó kiadók érthetetlen ódkodásáról ellenben annál többet beszél. Már-már cinikus, amikor kijelenti, hogy „mulattat (és életben tart) a munka, ugyanezért nem nagyon ijedtem meg, amikor régebbi könyveim kiadói (*akkikkel a legbarátságosabb viszonylatot mindig megőrzöm*) közölték velem, hogy szerződéseinket, amelyek az író kezét elég szorosan megkötötték esztendőkön át, a folyó évben, az Úrnak alig elbeszélhető 1931-iki esztendejében nem tarthatják meg, és azt felbontják, habár régebbi könyveimet már eladták”.¹²

Az Élet Álom szerzője – némiképpen könyve címét is értelmezve – a válogatás tematikáját egy költői kérdéssel magyarázza: „Lehet úgy meghalni, hogy legkedvesebb, legjobb elgondolásaimból való munkáimat, ezeket az evésről, emésztésről, borról, betegségről, az élet igazi álmairól való elbeszéléseimet, amelyeknek megírására éppen egy igen pórul járt barátom (O. E., a szerkesztő) biztatott, mint valami fiatalítót az első »gyomor-novella« kísérlete után: könyv alakban viszont ne láthassam?” Tehát a szakirodalomban utóbb oly sokszor ismételt definíció Osvát Ernőig vezethető vissza. Az 1929-ben tragikus körülmények között elhunyt legendás szerkesztő alakjának felidézése, meglehet, azt is sugallni kívánja, hogy a válogatás *tisztelgés* a néhai barát emléke előtt.

A „gyomor-novellák” megjelentetését Krúdy további kérdéssel indokolja: „Tálán lesz még két-három ember az országban, akinek éppen annyi gondja van a gyomrával, mint a szívével, akár jómagamnak: mért ne olvassanak ők is ebédekről és ebéd utáni álmokról?” A kérdés éle

12 Krúdy Gyula: *Egy könyv margójára, vagy hogyan lettem könyvkiadó?* Literatura, 1932. 374-374.

nyilvánvalóan azokon vág, akik arra kényszerítették – mint keserűen megállapítja –, hogy az „ötvenedik könyvé”-nél és „az ötvenes évei”-ben önállósítsa magát. Az *Élet Álom* című kötetét a „legszeretettebb könyvem”-nek nevezi Krúdy, és célzatos azon kijelentése is, amely szerint „saját kiadású könyvemem rokonszenvesen fogadták a jóemberek; itt-ott talán nagyobb sikere volt, mintha egy könyvkiadó biggyesztette volna nevét az író neve mellé”...

3.

A kritika valóban elismeréssel fogadta a kötetet, igaz, jobbára a barátok-rajongók írtak róla. Kárpáti Aurél kijelenti bírálatában, hogy „nem tudok még egy írot, akinek fantáziája, víziós ereje és kifejező készsége olyan közvetlen kapcsolatot tartana az álommal, mint Krúdy Gyuláé. Az álom színészsége, gazdagsága, képet képre váltó könnyedsége és szinte zenei hullámmása jellemzi elsősorban alkotó művészetét, teremtő funkciójában éppúgy, mint ennek a funkciónak eredményeiben: könyveiben. Holott Krúdy egyáltalán nem kedvelője a fantasztikumoknak. Ellenkezőleg, tapad a valósághoz, mondhatnám: a hétköznapi realitáshoz. Bizonyos értelemben a félmúlt történetírója, akinek érezhető gyönyörűsége telik a »hiteles« vonások felrakásában. Ám ez a történetíró egyben költő is, s Jókai után a legnagyobb magyar álmodó”. E némileg ellentmondásos megállapításokat Kárpáti azzal egészíti ki, hogy Krúdy Gyulának „talán leginkább ez a novelláskönyve, amelyben az élet szürke tónusai egy csodálatosan kiérett, tiszta és biztos írásművészet varázslatára szírványosodnak át az álom színeibe. Egy neoromantikus realista, egy új, modern és magyar – mennyire magyar – Dickens forgatja itt előttünk az élet kifogyhatatlanul dús, tarka és változatos álomkönyvét, kissé ironikusan mosolyogva minden kép fölött, mégis belefedkezve a képek szemléletének őszinte gyönyörűségébe”. A recenzió enyhén nekrológ-ízű zárása szerint egy „nagy, jelentős és emlékezetes írói oeuvre méltó koronája ez a remekbe íródott novelláskönyv”.¹³

Miklós Jenő lényegében semmitmondó ismertetése patetikus szóözőn, Krúdy modorában. Szerinte az író „igen sokat élt, mert többszörös életet élt. [...] »Az élet álom« mondogatta magának, és most meg is

13 K. A. [Kárpáti Aurél]: *Az élet álom. Krúdy Gyula új novelláskönyve*. Pesti Napló, 1932. jan. 14. 5.

írta, oly szépen, annyi költői erővel, gyermeki hazugsággal, vén korhely ártatlansággal, ahogy az ember csak magának ír. A szívére csuklik és együtt dobognak, fájnak, örülnek vagy sírnak”. Közhelyeket halmoz a bíráló, amikor kijelenti, hogy „legelsősorban magyar író Krúdy Gyula, azzal a felvidéki, ködökben hullámzó elborulással, azzal az ezeréves, bujkáló fájdalommal és elsóvárgással, amely az életből az álomba, és az álomból az életbe menekül”. Mintha Miklós Jenő csupán belelapozott volna a könyvbe, melyet a frázisokon túl az olyan tévedései is valószínűsítenek, miszerint az író a „legújabb kötetében tíz hosszabb novelláját, csupa kis remekművét gyűjtötte össze, tíz regényre való érdekes-séggel, változatossággal és szépséggel”.¹⁴

Várkonyi Titusz ugyancsak nem kevés pátosszal, de hatásosan kezdi bírálatát: „Egy sülyedő és egy laokooni fájdalom között vajúdó világ határmezsgyéjén, az álmát vesztett élet éjszakájában mint a »tegnapok ködlovagja« áll Krúdy Gyula, és őrzi a szétzilált és veszendő illúziók forrását, melyből mesemondásának varázsvesszőjével még »szentivánéji álmok« hangulatát tudja megteremteni.” Krúdy kedves embere, borozásainak társa a *nosztalgiát* emeli ki, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy *Az Élet Álom* novelláinak szerzője „az érzékeltetés abszolút művészetével álmodja vissza a múltat, és keresi a mában a tegnapiakat az utolsó pilléreit, amelyekre még felépítheti álompalotáját. Ez a palota olykor egy csendes polgári vendéglő, a pittoreszk Tabánban megbújó kocsmák, ahol még visszhangoznak hajdani szerelmek suttogásai, a »nagy érzés« körül csetlő-botló, kedvesen suta szavai, poharazó őstabániak és pesti emigránsok gasztronomikus vitái, aprócepre ügyeken át az élet értelmére villantó tereferék”. Várkonyi találó megállapítása szerint Krúdy „ebben a kis mikrokozmoszban [ti. a vendéglők és kocsmák világában] öleli magához a nagy mindenséget”. A kritikus „szimbolikus játék”-nak tartja a kötetet, melynek „minden történetét az egyéni léleklátás, a vizionárius erejű megfigyelés arabeszkjei fonják körül”. E bírálat is historikusnak tartja Krúdyt, azonban olyan emlékezőnek, aki imaginárius képeit láttatja egy pusztuló városrésznek. A kötet egyes írásai nem az egykor kézzelfoghatók emlékét kívánják megőrizni, hanem azok *hangulatát* idézik fel. Mindenekelőtt a *Zöld ász*. „Ez a helyenkint *önéletrajzszerű*, regényessé stilizált történet [a] Tabánban játszódik, a pusztuló ősi Budának, nagyobb távlatban az el-

14 Miklós Jenő: *Krúdy Gyula új novelláskönyve*. Magyarság, 1932. jan. 17. 25.

merülő régi életnek abban a romantikus részében, amelyet senki úgy meg nem látott, úgy visszaidézni nem tud, mint Krúdy Gyula. A Tabán Krúdy álomlátó tehetségén át zománczódik olyanná, ahogyan e roskadozó kis városrész a szerelmesinek regényes tudatában él.”¹⁵

Bónyi Adorján pár soros Krúdy-méltatása szerint „a régi világ él az ő elbeszéléseiben, az a világ, amikor az élet valóban hasonló volt az álomhoz, romantikus szívű embereivel, öreg kiskocsmáival, a kedéllyel, a kalanddal, a kicsi örömökkal és a nagy vágyakkal, amelyek úgy csillogtak ezeknek az embereknek a lelkén, mint a királyi selyem. Ez a világ innen, a mai élet partjairól nézve, már igazán csak álom, soha vissza nem térő – csak itt, Krúdy csodálatos elbeszélő művészetében él ékesen, édesen, mindent feledtetően. Egyedülálló írói egyéniség muzsikája ez a könyv; Krúdy lelke egy gazdag álomszág”.¹⁶

Komlós Aladár megfigyelése, hogy az elbeszélések hőseiről elmondható: „Lelki problémáik a gyomrukban vannak, s életük legfontosabb pillanatait kiskocsmákban, teli tányérok mellett élik át.” Az a sokszor emlegetett megállapítás is ebben a bírálóban olvasható, amely szerint „érdekes feladat volna megírni egyszer a magyar evés szellemtörténetét. Igen, szellemtörténetét, mert a magyar, s főleg a kálvinista magyar embernek az evés nemcsak táplálkozás, hanem öntudatlan pogány szertartás is, áldozás az egyedüli való értékek előtt”. Komlós Aladár szerint ezekben a novellákban csupán *ürügy* az étkezés. „A szakácskönyvi problémák itt takarnak valamit”. Mégpedig azt, hogy e hősöknek „nincs egyéb, amiért lelkesedhetnének. Épp ezért, akinek enni támad kedve a Krúdy-figurák szakácskönyvi fiorituráinak olvasása közben, azt hiszem, nem értette meg e novellákat. A kiskocsmá, ahol e novellák lejátszódnak, közvetlenül a nihilizmus partján fekszik, időbelileg pedig a fin de siècle korszakában van”. E bíráló – óvatosan és kíméletesen bár, de – fogyatékoságra is felhívja a figyelmet, mégpedig arra, hogy „Krúdy legszembetűnőbb gyengéje az egyhangúsága, amely már-már szegénységnek volna mondható, ha birtokának szűk voltáért ez az író nem kárpótolna növényeinek ritkaságával és színompójával”.¹⁷

15 Várkonyi Titusz: „Az élet álom”. *Krúdy Gyula válogatott novellái*. Magyar Hírlap, 1932. jan. 24. 19. *A kiemelés tőlem*. S. G.

16 b. a. [Bónyi Adorján]: *Új könyvek*. Pesti Hírlap, 1932. jan. 26. 9.

17 Komlós Aladár: *Az élet álom. Krúdy Gyula válogatott novellái*. Nyugat, 1932. jún. 1. 660-662.

E recenziók – számos esetben önmaguknak is ellentmondó – impressziói, a gyakran erőltetett képzelettársítások és az „álom” kifejezés kínálta nyelvi fordulatok kiaknázása akaratlanul is Kosztolányi véleményét idézik, aki lírát és „elemezhetetlenül furcsa” emlékeket emlegetett Krúdy saját kiadású elbeszéléskötete méltatásakor. Mindez érthetőnek tűnik, hiszen *Az Élet Álom* unikum és delikátesz a magyar prózában. A bírálatok papírra vetésekor csupán hetek, legfeljebb hónapok teltek el a megjelenése óta – időre volt szükség a „megemésztéséhez”. (S nem is kevés; Szauder József, Fábri Anna és Fülöp László alapvető tanulmányai évtizedek múltán láttak napvilágot.)

4.

A huszas évek második felére Krúdy Gyula egészségét alaposan megviselték az évtized elejének méltánytalanságai, a szakadatlan munka és az éjszakázás. Idegei tönkrementek, a szíve, a veséje, a mája és a gyomra egyaránt gyógykezelésre szorult. Kímélő életet szabadna élnie, ő azonban – a lábadozás rövid idejét leszámítva – a már megszokottat folytatja tovább, diétáznia kellene, ehelyett koplal. Az előbbin nem akar, az utóbbin nem képes változtatni. Ötven évesen már nem tud nyárspolgárrá válni, a gazdasági válság pedig számára is lehetetlenné teszi a boldogulást.

Maradt a kocsmázás mint menekülés, szórakozás és munka. Krúdy Gyula ez idő tájt a *Bródy kávéház*ba járt és az óbudai kiskocsmákat látogatta, mindenekelőtt a *Kéhlit*, ahol régi barátaival, hírlapírókkal, írókkal és költőkkel, Várkonyi Titusszal, Herczeg Elemérrel, Babay Józseffel és Kállay Istvánnal múlatta az időt. De a tabáni Görög és Fehérsas utca sarkán vendégeit váró *Mélypincé*ben is rendszeresen megfordult, ahol Szép Ernő, Márai, Zsolt Béla és kevésbé neves barátai-ismerősei körében szórakozott. A kocsmáros a bizalmas emberi közé tartozott, vendégkönyvébe a következőket írta 1931. május 21-én: „Ezennel bizonyítom, hogy Krausz Poldi *Mélypincéhez* címzett vendéglőjében életem szép napjait és éjszakáit töltöttem”.¹⁸ Sőt, az

18 Ruffy Péter: *Krúdy kocsmárosánál*. Újság, 1943. dec. 12. 26. A *Föld, Föld!*... utalásai alapján (Bp., 1991. 292-293.) Márai Sándor úgy hitte, ő látta utoljára az emlékkönyvet, amikor a német megszállás után elvitte hozzá a kocsmáros. „»Gyula is írt bele« – mondta rekedten. – »Tedd el, legalább ez maradjon meg.«” Márai nem fogadta el, így „az album vele pusztult, amikor a közeli napokban elvitték feleségé-

őreg kocsmárost még a kórházba is becsempészték a barátok, amikor Krúdy már harmadik napja egy szót sem szolt. Mikor az író megpillantotta, kiugrott az ágyból és átölelte, mondván, „csak hogy érzek már valami hazai szagot”.¹⁹

A Krúdy Gyula éjszakáiról regélő híradások már életében fel-felbukkantak a különböző lapok társasági rovataiban. 1919-ben például feltűnt egy hírlapírónak, hogy a neves szerző „hütlenné lett a pesti éjszakához”. Kinyomozta, hogy Krúdy éjszakánként evezőt ragad, és a Margitszigetről átcsónakázik Óbudára valamely csapszék kedvéért. „Ez most Krúdy Gyula mindennapos esti kirándulása. Ezért nem látható mostanában Budapesten. Vannak, akik különcségnak tartják a viselkedését, de a beavatottak csak a vállukat vonják és titkolódzva súgják: alighanem új regény lesz belőle.”²⁰ Antalffy Gyula szerint – aki értesüléseit a „beavatottak” egyikétől, Hargitay Istvántól szerezte – az író, „amíg bora előtt órákon át elüldögélt, félig éberem, félig alva egyre figyelte a körülötte levő asztaloknál zsongó embereket, hallgatta szavukat, leste mozdulataikat. Munkahely volt neki a kocsmá, adatgyűjtés, élményanyagforrás. Asztaltársait is folyton beszéltette, maga ritkán szólalt meg, leeresztett szempillákkal fogadta magába az egy mást követő históriákat. Részeg embert nem bírt maga körül, szemének egyetlen villantásával elparancsolta asztalától; annál jobban szerette a hosszan mesélgetőket, a gazdag emlékanyagot őrző, sokat próbált embereket. Asztaltársai egyúttal modelljei is voltak, ugyanakkor meseforrásai”.²¹

Az évtizedfordulón publikált írások állandósult színterének, a Tabánnak tizenkilencedik századi hangulatot idéző világa valóságos menedéke az írónak. (Jelképes, hogy az ódon városrész voltaképpen követte Krúdyt a pusztulásba.) Miként ez, úgy Óbuda is a Senkik egyelőre még háborí-

vel, Poldi nénivel együtt az újlaki téglagyárba, s aztán onnan tovább, a lengyelországi megsemmisítő telepre”. A kocsmáros azonban túlélte a megpróbáltatásokat; Zsolt Ágnes 1948-ban készített vele interjút, és közben a vendégkönyvet, az akkor hetvennyolc esztendőes Krausz Lipót egyetlen értékét, közösen fellapozták. (*A „Mélypince” Poldi bácsija emlékezik.* Szivárvány, 1948/14. 6.) A vendégkönyvet ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. (In: Kelecsényi László: *„Az élet álom.” Krúdy Gyula kézjegyei.* Holmi, 2001/10. 95-101.)

19 Ruffy Péter i. m.

20 [?]: *Hová tűnt el Krúdy?* Színházi Élet, 1919/52. 15.

21 Antalffy Gyula: *Krúdy koronatanúi.* Magyar Nemzet, 1964. máj. 14. 7.

atlan „szigete” a Margitszigetről történő kiűzetetés után. Ahová eddig elzarándokolt, immáron végleges otthonává vált. Amíg korábban az állandóságot idéző itteni kocsmák és vendéglők látogatása személyes választásnak tűnt, ezentúl kényszerű beletörődés Krúdy számára. (Már 1927 késő tavaszán azt nyilatkozta, hogy „a jelenhez nyúlni: kábaság, segíteni úgysem lehet”).²² Érthető az elkeseredése. „Jelen korszakát életemnek úgy tekintem – panaszolja 1932 tavaszán –, mint menekülést az élet elől. Azt hiszem, nem kell bővebben indokolni, hogy miért teszem e magános kirándulást legrégebb kisvárosunkba, drágalátos Óbudánkra, ahol százestendős emberekkel gyakran találkozhatni.”²³ Vagyis Krúdy ez idő tájt e városrészek bővületében élt és alkotott. A munkáit pályakezdése óta jellemző retrospektív szemléletmód és hányatott életének újabb (végső) fordulata látványosan találkoznak az utolsó estendő „gyomor-novellái”-ban. A kiábrándult írónak a díszlet- és panoptikumszerű környezet minduntalan azokat az időket juttatta eszébe, amikor az emberek még akartak és tudtak időt szakítani az étkezés élvezetére, arra, amire ő maga szegényen, vese-, máj-, szív- és gyomorbajosan egyre kevésbé volt képes. Egy rohanó világban – ahogy az utóbb idézett nyilatkozatban Krúdy megfogalmazta –, „a rettenetes hajsza”-ban egy *fogyaszthatóbb* világba álmódta vissza magát. Feltűnő gyakorisággal emlegeti ekkoriban az „ébredés”-t, miként az a Krausz Simon által 1932 szeptemberében papírra vetett levél is magáért beszél, amelynek hátoldalán az író autográf jegyzetei olvashatók. Krúdy Zsuzsa feltételezése szerint a kérdéssorozat azt sejteti, hogy apja interjúra készült. A tizes számú feljegyzés alapján Krúdy a következőket is fontosnak érezte megtudni a neves bankártól: „Az egészsége? Emésztése? Álma?”²⁴

5.

Lázár Miklós 1930 táján kéziratot kért Krúdytól az Anna-bálok emlékeiről. Elvárásai szerint a leendő írás „líra legyen, csupa líra és szubjektivitás; ez kell a népnek!”²⁵ A rajongó és jóbarát szerkesztő is-

22 Krúdy Gyula: *Mohács, vagy kavarodás egy Krúdy-regény körül*. Pesti Futár, 1927. máj. 11. 12-16.

23 *Krúdy Gyula mondja*. Magyar Hírlap, 1932. ápr. 24. 19.

24 Krúdy Zsuzsa i. m. 294.

25 Uo. 250.

merte Krúdy írói alkatát és akkori hajlandóságát. Mondhatni, tisztában volt azzal, amit később Szegi Pál úgy fogalmazott meg, hogy „a magyar hétköznapoknak és az ezeregyéjszaka mese-hangulatainak ez a bűvös méregkeverője szívében már rég elveszítette az élet és az álom országhatárait. [...] Megtanította visszafelé peregni az Időt, és alázatra szoktatta a Valóságot”.²⁶

Idő és Valóság kapcsolatának viszonylagossága szembetűnő jellegzetessége a Krúdy-prózának. Sőtér István szerint a megállított idő, vagyis az *időtlenység* „Krúdy művészetének alapjelensége”, melynek révén az író „a történetből kiküszöböli a cselekmény”-t. Krúdy életművének modernségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, miszerint „a XX. századi próza nagy felfedezése [éppen] az volt, hogy a tartalom lehet egy látvány, egy mozdulatlan helyzet és állapot, sőt, egy hangulat is”.²⁷

Az *Élet Álom* elbeszéléseiben a realitás határai elmosódnak, amit a szerző a valóságosság meghatározását segítő, beazonosítható utalások mellőzésével ér el. Ezt már korábban is megtette, a *pontos* korszakolás általában mellékes a Krúdy-prózában, azonban például a *Hét Bagoly* és az *Aranyidő* elszórt megjegyzései alapján feltételezhető, hogy e regények cselekményei a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben játszódnak, a *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* című töredék, vagy a *Boldogult úrfikoromban* eseményei pedig nyilvánvalóan a Ferenc József-i világ letűnte után történnek. Krúdy ennyi utalást általában fontosnak tartott a munkáiban, különösen a világháború utáni évek „rekviemjeiben”. Ezért is feltűnő, hogy bár *Az Élet Álom* huszas évek végén írt elbeszéléseiben a tényleges idő a szó szerint vett századforduló lehet, sehol sem bukkanunk a boldog békeidők utáni vágyakozásra. A nosztalgia – mely lélektanilag a jelen erőteljes bírálását feltételezi – talán sohasem annyira rezignált, mint az utolsó esztendő e „gyomor-novelláiban”. Az elbeszélő csak egyetlen történetének, az *Emeletes lak a Duna mentében* címűnek részese, ám ekkor is csupán passzív hallgatója egy sajátos orr-monológnek. A többi írásban egyszerű narrátora a cselekménynek, „piktora” a látványnak. Hol egy másik idősíkszelle-

26 Szegi Pál: *Ceruzasorok Krúdy Gyuláról*. Magyar Csillag, 1943. jún. 1. 691-693.

27 Sőtér István: *Krúdy és a megállított idő*. In: *Valóság és varázslat. Tanulmányok századunk magyar prózairodalmáról Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára*. Bp., 1979. 93-101. Szerk.: Kabdebó Lóránt.

idézője, hol pedig idegenvezetője egy-egy mágikus utazásnak Gasztronómiába. (A kötet nyilvánvalóan egyik ihletője és mintája a *Szindbád hazamegy* című Márai-regénynek.)

Az *Élet Álom* elbeszéléseiben a vendéglők és kocsmák már nem a lumpok iskolái, hanem a táplálkozás – némi túlzással – szentélyei. Szent és profán színhelyek. Megannyi szigetei az időtlenségnek, ahol a folyamatosságot a szertartásos rendelkezések szakadatlansága érzékelteti: az újabb rundok és fogások tálalása. *A pincér álmának* különös vendége, egy jóévtávú temetkezési vállalkozó előbb egy „dupla-húsleves” kér „hosszú tésztával, belekevert tojással, sárgarépával, zellerrel, karalábéval”, hozzátéve, hogy „nem bánom, ha egy kis karfiolcsutka is lesz mellette, de egy darab csontos marhahús mindenestre legyen a levesben, mert azt szeretem leharapdálni...” A leves művészi – látványnak sem utolsó – elfogyasztása után a vendég borsópürét rendel disznókörrömmel, majd amiatt kesereg, hogy nincs más főzelék az étlapon. (Ez is érzékelteti, hogy ezen eszményi vendég, e „pincér-álom” nem falánk, hanem *ínyenc*, hiszen bevezetésként nem húst eszik körettel, hanem főzeléket feltéttel. A gasztronómus Szerb Zsigmond szerint így egészséges a táplálkozás.)²⁸ A temetkezési vállalkozó később kacsapecsenyét szolgáltat fel vöröskáposztával meg rozskenyérrrel, és a pincér elismerően állapítja meg, hogy vendége úgy vagdalja le a combokról a húsdarabokat „mint egy orvos”. Az újabb fogás: nyúlgerinc, citromos, tejfeles és majoránna szósszal meg gombócokkal, melyeket hirtelen süttetett lacipecsenye követ és sör, végezetül sajtot hozat a vendég. *A fogadósné, vagy az elvarázsolt vendégek* című elbeszélésben Aranka paprikás sertéstokánnyal kedveskedik Pázmáti disznókereskedőnek, melyhez krumplit és galuskát egyaránt tálaltat. A törzsvendéget azonban nagyon bántja, hogy zöldpaprika helyett be kell érnie édes pirospaprikával. Bombai ügyvéd sóban és tört paprikában meghentergetett császárzemlyét majszol, amíg ki nem hozzák a húslevesét hosszú tésztával, aztán natúrszeletet eszik, mindkét oldalát alaposan megcitromozva. Az öreg gyapjúügynök, Friedmann bácsi már elfogyasztotta gombástojását, Aranka érdeklődésére a friss gomba és tojás felismeréséről értekezik, majd valóságos himnuszt zeng a fűszerekről, a tormáról, a paprikáról, a vörös- és fokhagymáról, a borsról és a mustárról, melyeket mindenhová magával hord a belső zsebeiben. *A Böske, vagy a szer-*

28 Szerb Zsigmond: *Éljen az élet! A gasztronómia regénye*. Bp., é. n. 239.

kesztőség pesztonkájában Szortiment úr, a *Hét Bagoly* vendége pacallal kezdi a táplálkozást, melyet olyan „barna lével” öntött le a szakács, amely „bizonyosan a legfinomabb marhagerincek vagy disznókarajok alól került ki. A gombóc sertés májával volt gyúrva, de zöldség is volt benne, hogy ágyúgolyó keménységével meg ne ártson a legkényesebb gyomornak sem. A tálka szélére felhasított végű citromszeletek voltak függesztve, mégpedig három szelet”. Miután ez nem igazán nyerte el a tetszését, a főszerkesztő – aki otthon *szakácskönyvben* tartja a pénzét – azt tudakolja a pincértől, hogy „volna odakünn a konyhában egy gyermekökölnyi nagyságú csontocska, valami húsmaradékkal, mert a húst már előzőleg lemetszették róla?” A csontrágcsálás után Szortiment úr velőt rendel forró húsvesssel, pirított császárszemle-szeletkéekkel és szegedi paprikával. Mindezt sörrrel öblíti le. *Az egy pohár borovicska és következményei* című elbeszélés hőse, Kalkuttai úr, mielőtt a szerelme leveséhez látna, előbb egy pohár szepesbéla „gyomorerosító” borovicskát hajt fel és néhány Szent János-retket ropogtat hozzá. A levest követően az asszony bőséges zsírban ázó libapecsenyét és sült krumplit tesz az asztalra az adóhivatalnok elé, aki élvezettel mártogatott, „miután a kenyér héját nagy hozzáértéssel levágta”. És így tovább.

Ezek az érzéki örömeket mindenek fölé helyező figurák szívesen és szakértelemmel beszélnek a táplálkozásról, az enni- és innivalókról, illetve azok elkészítésének és elfogyasztásának megannyi módjáról. Akad közöttük, mint Nyergesujfalusi, a szagok és illatok apostola (*Emeletes lak a Duna mentében*), vagy a kipenderített, Falstaff-szerű Loncsos úr (*A kidobott vendég*), akik az evés és ivás helyett csupán előadást tartanak ezek nagyszerűségéről, azonban mindezt lenyűgöző szuggesztíóval teszik. Zsanet Mancsi – az *Egy pohár borovicska és következményei* című elbeszélésben – a beavatottak közvetlenségével magyarázza Kalkuttai úrnak, hogy „némely doktorok, így például a tudor Kneip Sebastião is, a sáfrányról azt mondják, hogy méreg, [mert] segíti a májat a különböző arkiütések előidézésében, mégse lehet egy valódi levest sáfrány nélkül elképzelni. Szint ad a levesnek, habár fűszerértéke egyenlő a nullával. Széparcú a leves, mint azok a széparcú nők, akikben semmi tartalom nincs. A beltartalmat a zöldségek, így különösen a töről szakított pirosodó paprikák, a megkomolyodott kelek, kiszélesedő krumplik, csontok, koncok, húsok adják”. Az elvárásolt vendégek fogadósnéja pedig egy tirolival beszél meg, hogy „milyen módszer szerint szeretné eltenni télire káposztját. Némely gerezdeket székely módon szeretne,

gerezdekben, mert az effajta káposzta a maga hűvösségében, alája eresztett levében leginkább illik bizonyos peccsenyéhez, így a lacipecsenyéhez is. Másrészt a káposztát szeretné hosszú, igen finom szálakban eltenni, mert ez szinte nélkülözhetetlen a mindennapi háztartásban; de fontos, hogy a torzsák is be legyenek keverve a kockára vágott káposztába, mert annál nagyobb öröme nincs a káposztaevőnek, mintha krumplidarab helyett valódi káposztatorzsára bukkan kutató fogaival. És az elteendő káposztalevelekről, az egészben megsavanyítandó káposztatorzsákról mennyi mondanivalója volt a fogadósnénak, mintha egy egész életre való rendelkezéseit adná ki!”

E Krúdy-alakok valóságos epik(ureu)sai a „gyomor-novellák”-nak. Beszéd és szakértelem megkérdőjelezhetetlenül kapcsolódnak össze monológjaikban.

Az *Élet Álom* hősei művészei az étkezésnek, már-már kultikus performansz, amit közülük számosan a kocsmák, vendéglők és fogadók szakértő közönségei, a gazdák, a pincérek és vendégek elismerő pillantásai előtt csinálnak. A *pincér álmának* temetkezési vállalkozója „telemerte levessel tányérját addig a helyig, ahol a tányér karimájába valami régi vendéglős monogramja volt beleégetve. Sőt, a monogramot is befődte levessel, mintha nem volna kíváncsi ilyen haszontalanságokra. A tányér felé hajolt, miután előbb sózott és paprikázott, valamint leveserősítő barna cseppeket rázott tányérjába ama üvegből, amely a vendégek érdekében a vendéglői asztalon állott. Mindent alaposan elvégzett, mielőtt a levest megkavargatta volna, mintha megringatná azt, mint valamely gyermeket, amelyet elaltával meg akar enni.

Az első kanállal csak a tányér széléről vett, miután ugyanazzal a kanállal visszakergette a helyükre az apró zöldségeket és [a] mindenféle elkalandozó hosszú tésztákat. A második kanál már tésztával is megrakodva érkezett, amely tészták szépen sárgultak a kavart tojástól. A harmadik kanálba jutott sárgarépa és karfiol, vidáman, mint kövér asszonyosoly. És a tészták, ha lecsüngtek a kanálból, minden megéröltetés nélkül felhörpintettek és eltűntek a száj és ajk megnyalogatása után. Csókolózás volt ez a levessel, ártatlan, ifjonti csókváltoztatás, amelyet majd érettebb szerelem követ”. A temetkezési vállalkozó magánszámának újabb felvonásában „a csontot óvatosan megfogta, a szájához emelte és eltüntette a szája belsejében, hogy csak a csontnak a papírkézelős vége látszott a bajuszfesték alól. A szájüregben mit művelt a nyelv és a fogsor ezalatt a csonttal, azt sohasem lehetett megtud-

ni. A vendég néha megcsóválta a fejét, mintha maga is helytelenítené azokat a ropogásokat, amelyek [a] szájából időnkint hangzottak. A csont darab idő múlva előkerült. Igaz, hogy minden dízétől megfosztva. A vendég még egyszer megszopogatta a csontot, mint aki alaposan akarja elvégezni munkáját, amelyhez többé nem lesz alkalmá visszatérhetni”.

A Böske, vagy a szerkesztőség pesztonkája című elbeszélésben az ingyenc fűzőkészítő „késével lenyesegette a velős csonton látható maradékokat, és miután azokat megborsozta, megpaprikázta és megsózta: apránként a szájába rakosgatta, de ezenközben egy pillanatra sem vette le szemét a velős csonttól, mintha az elfutamodni akarna tőle. Sőt, fejét jobbra-balra hajlítgatva, belekukucskált a velős csont belsejébe, mintha kulcslyukon kémlelné valami gyönyörűséges látványosságot”. Majd „az egész vendégség élénk figyelése mellett a bal kezébe vette a velős csontot, és a jobb kezét ökölbe szorítva, a bal kéz csuklójára ütött. Az ütésre a csontból velőhurkák zuhantak ki a forró tányérra, olyan bőségesen, mintha ez lett volna a legderekebb csont, amely e napon Pesten kimérésre került... De a fűzőcsináló nem volt megelégedve a zsákmánnyal, mert szentelen ember volt – még átkukucskált az üres csonton (mintha Szortiment urat fixírozta volna), és a villát beledugva a csőbe: kétszer-háromszor megforgatta a csont belsejében, mire valóban előkerültek némi velőmaradékok”. Szortiment úr mindezidáig irigykedve nézte e csaknem szakrális előadást, ekkor azonban „némileg megenyhült, észrevette ugyanis, hogy a fűzőkészítő nem tudja a módját a velős csont elfogyasztásának, nagy karéj kenyerekre keni rá a velőt, mint akár a vaját, holott a velőt apró, egyharapásnyira alkalmas kenyérszeletekre kell helyezni. Azonkívül forrón párolgó húslevest sem látott a járatlan vendég előtt, pedig a napvilágra hozott velőt nyomban forró húslébe kell helyezni...” Miután a pincér eléje tette a kért csontot, a gőzölgő húslevest és „a pirított császárszemle-szeletkéket, amelyek valóban egy harapásra voltak szánva”, Szortiment úr „diadalmasan nézett körül a *Hét Bagoly* söntésében, mert valóban az egész vendégség tisztelettel tekintett rá”.

Az Egy pohár borovicska és következményei című elbeszélés levesmisztériuma ugyancsak nem mindennapi látványosság. Miközben Zsanet Mancsi elérzékenyült sáfrány- és zöldség-himnuszát mormolja, „Kalkuttai látszólag éppen olyan tempóban ette a levest, mint ezt egykor a régi pesti fogadóban egy vidéki embertől látta, aki szemét kimeresztve mint egy nagy hal bújt bele levesébe, és ügyet sem vetett arra, hogy a szom-

szédságban unatkozó vidéki hölgyek helyezkedtek el, akik valószínűleg kalandot jöttek keresni Pestre, mert azt vidéken nem tehetik meg. Igen, éppen úgy szörtyögött, a galuskával csámcsogott, mint ismeretlen meszterétől látta, mintha e szájhangokkal akarná magát belelovalni az étvágyas étkezésbe – sőt, még azt is megtette, amivel az asszonyoknak örömet szokott okozni, hogy a tányérját megemelte és a levesmaradékot kanálába csepegtette, mint ezt a vidéki gyógyszerészek szokták tenni, amikor Pestre jönnek –, de azért voltaképpen nem itt járt az esze, hanem ifjúkorára gondolt, amikor egy kora nyári hajnalon a kassai stációra megérkezett volt, és ott két porció sódart megevett hosszúlaskára vágott édes tormával”.

Krúdy elbeszélője olykor mintha színházi előadást közvetítene: visszafogottan, áhítattal, de válogatott kifejezésekkel, szakértő módján tolmácsolja a látványt. Máskor pedig mintha kísérőmuzika nélküli némafilm-szkeccseket látnánk, melyeket találóan jellemez Hevesy Iván azon megállapítása, miszerint „sem élet, sem álom, sem nem fantázia, sem nem valóság: ez a néma film hatása. Ijesztően csöndes ahhoz, hogy életnek, valóságnak érezzük, de túlságosan éles, fényes és tisztán ragyogó formákat ad ahhoz, hogy álomképeket, fantáziaképeket lássunk bennük. Így a zene nélküli mozi, még ha a legrealisztikusabb életet ábrázolja is, valami szörnyű irrealitással hat a szemlélőre”.²⁹ *Az Élet Álom* című kötetben Krúdy nyelvének sokat emlegetett „gordonka-hangja” elhalkul, és alig-alig oldja a látottak bizarrságát. A nyelv itt már nem eszköze a – legalább – látszat-valóság illúziójának.

6.

Szembetűnő a látvány-orgia e „gyomor-novellák”-ban. Mintha valaki az étlapot böngészve a számára elérhetetlent venné számba, és amit a valóságban nem vehet a szájába, a szemével „fálná”, és a kimondás révén tenné magáévá. E Krúdy-figurák között feltűnő számban találni gyomorbajosokat, akiknek diétáznuk kellene, ehelyett kényszeredetten isznak és végigeszik az étlapot. *A pincér álmának* temetkezési vállalkozója – akit az öreg, tapasztalt Fridolin magában egyszerűen „Nagybélű”-nek nevez – meggyőződéssel vallja, hogy „Isten mentsen meg mindenkit az étvágytalanságtól!” Így járt valamikor *A fogadósné, vagy*

29 Hevesy Iván: *A film életrajza*. Bp., 1943. 294-295.

az elvarázsolt vendégek Bombai Mártonja is, akinek – mint meséli Aran-kának – „krudélis”, vagyis iszonyúan rossz gyomra van. Mindennek egy korábbi gyomorbetegség az oka, melyből az utolsó pillanatban sikerült kigyógyítania magát, mégpedig káposztatorzsával. (E csodaszer *Az Élet Álom* számos hősének kedvelt csemegéje.) Szortiment úr az idült gyomorbeteg emberek közé tartozik, aki ennek ellenére kielégíthetetlen étvágygal falja a legnehezebb ennivalókat a *Hét Bagolyban*, csak hogy megmutassa, ki is ő valójában. Bár sikereket ér el a vendégek és a pincér előtt, éjfélkor szíven lövi magát. A *Zöld ász* alkoholista Galgócijának „nemcsak elméje hibbant meg, hanem szíve, veséje, mája, gyomra, egy szóval mindene, amit az ember az életben magáénak nevezhet”. S bár sikerült lemondania a borról, sohasem lett képes ismét megtalálni önmagát: élőhalottá vált. Szauder József nyomatékkal hangsúlyozza, hogy „a bortól eltiltott, halálosan beteg Krúdy írja ezt a remekét”.³⁰

Krúdy figurái közül nem egy kóros elszántsággal eszi végig az étlapot, hogy aztán idővel kiderüljön: az utolsó étkezés volt számára. (Ez történik *Az utolsó szivar az Arabs szürkénél* című elbeszélés ezredesével is.) Nyilvánvaló, hogy nem elég a szakértelem. A hosszú élet titka a jó kedély és az étvágy. Nem feltétlenül a mérték, inkább a módszeresség. A csillapíthatatlan evéskényszer vagy a koplalás: halál. (Szerb Zsigmond szerint „a gasztronómia csak akkor bír létjogosultsággal az életben és a tudományban, ha mögötte a gasztrofizika bölcsessége áll. Ez pedig irtózik minden túlzástól”).³¹ A válogatott fűszereit mindenhová magával hurcoló józan Friedmann óvatos ínyenc; pontosan tudja, hogy az ő korában „már nem szabad túlterhelni a gyomrát se a malackörmös bablevesekkel, de még a zaftos rosztrátnikkal sem”. Ezért hangsúlyozza nyomatékkal, hogy „nagyon vigyázok azokra a dolgokra, amelyeket a számba veszek”. (Brillat-Savarin szerint „az ínycenek tovább élnek, mint azok, akik nem ínycenek”).³² Mindez kiegészíti az *Emeletes lak a Duna mentében* „apostolának”, Nyergesujfalusinak a megállapítását, miszerint „az emberek életében az ebédelés a legfontosabb. Fontosabb mindennél, leánynál és betegségnél, szép csizmánál vagy szép szeretőnél. Az az ember, aki nem ebédel: nem sokat jelent ezen a világon. Nem

30 Szauder József: *Szindbád megtéréstől a Purgatóriumig*. In: Szauder József: *Tavaszi és őszi utazások. Tanulmányok a XX. század magyar irodalmáról*. Bp., 1980. 124-170. S. a. r.: Szauder Mária.

31 Szerb Zsigmond i. m. 230.

biztos a dolgában, nem biztos a szavában, sem a tennivalójában. Bizonyosan csinál valami hibát aznap, amikor nem ebédel”.

A kidobott vendég Loncsos urának monológját azzal szakítja félbe valaki, hogy „az életfilozófiának vajmi kevés köze van az ételek ízeihez. Éppen azok az emberek esznek a legpompásabb étvággyal, akik oda sem gondolnak az életre, az ételre”. Igen, ez az egészséges ember véleménye, aki nem törődik vele, milyen lehet, amikor a táplálkozás nem csupán pénz kérdése. Ellenben annál többet foglalkozik ezzel, aki betegsége miatt tehetetlenül mormolhatja csupán az étlap ínycsiklandozó kínálatát – mint ha ima vagy költemény lenne –, és legfeljebb gondolatban utazhat el Gasztronómiába. *A fogadósne, vagy az elvarázsolt vendégek* című novellában maga az elbeszélő tűnődik el azon, hogy „tudj’ Isten, mi van a gyomorbetegségek filozófiájában, valami keserv, amely nem hagyja el őket végig az egész életen át, mint az egykori boldogtalan szerelmeseket a dalok, amelyeket régmúlt időkben a maguk vigasztalására énekelgettek”.

Az *Élet Álom* elbeszélései efféle emlékezések. A kulináris élvezeteket mindig is előnyben részesítő, ám a huszas évek második felétől betegségekkel küszködő, szegény és öregedő Krúdy Gyula különös jelentőséget tulajdonított az „élet” és az „étel” kifejezések mágikus kapcsolatának. E két szó ugyanazon hangokkal mondható ki, ugyanazon betűkkel vethető papírra. Elválaszthatatlanok egymástól. Egyik a másik nélkül nem létezhet. Aki él: eszik, aki eszik: él. Vagyis aki már nem képes enni, pusztulásra van ítélve. Sorsa megpecsételődött, bár lézeng még, de csak vegetál. S álmodzik az ételről, álmodzik az életről. Számára az *élet álom* csupán.

Krúdy atyai jóbarátjának, az ugyancsak beteg gyomrú Cholnoky Vikornak véleménye szerint „minden cselekvésnek, minden kezdésnek oka a gyomor”.³³ Ha pedig ennek befellegzett – üzenik *Az Élet Álom* elbeszélései –, akkor már nincs mit tenni; mindennek vége. Ezzel magyarázható, hogy e „gyomor-novellák”-ban az étkezéshez miért kapcsolódik oly gyakran és elválaszthatatlanul a halál. (Vagy ahogyan Fábri Anna megállapította: „Az evés biztonságot ad e novellák hőseinek, az életben levés biztonságát.”)³⁴ Elgondolkodtató, hogy a kötetben éppen

32 Brillat-Savarin i. m. 132.

33 Cholnoky Viktor: *A Szimplon*. In: Cholnoky Viktor: *Trivulzio szeme. Válogatás Cholnoky Viktor novelláiból*. Bp., 1980. 92-101. S. a. r.: Fábri Anna.

34 Fábri Anna: *Ciprus és jegénye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben*. Bp., 1978. 321.

egy álombeli *temetkezési* vállalkozó eszi végig az étlapot, miközben részletesen kifejti az öregedő pincérnek, miként vágják fel a testes hullák hasát, hogy beleférjenek a szabvány koporsókba. Mikor az *Órához* címzett kocsmá elmúláson mélázó és elszunnyadó pincére, Fridolin felébred, azonnal észreveszi, hogy az óra *megállt* a feje felett: lejárt az ideje. (Krúdy *Álmoskönyve* szerint, ha öregember sok étellel álmodik, az *betegséget* jelent...) ³⁵

Miként az is jelképes, hogy éppen *Az Élet Álom* beszédes című záró elbeszélésében, *A kidobott vendég*ben olvasható a címszereplő kesergése, miszerint „most már azonban fájni kezd minden elmulasztott ebéd, minden elmulasztott étel, mert azt hiszem, hogy ebben az életben azt többé pótolni nem tudom. Ki tudja, eszek-e még valaha sóskamártást?”

*

Krúdy Gyula 1933. május 12-én halt meg Óbudán. S ez éppen úgy történt, ahogyan Szindbád – *A tetszhalott* című elbeszélés szerint – mindig is ígérgette szeretőjének, vagyis „egyszer csak elalszik, és nem tér vissza a másvilágról, ahová az ember többnyire álmában megy”...

35 *Álmoskönyv*. Bp., é. n. (Negyedik kiadás.) 101. Szerk.: Krúdy Gyula.